Salo, O.-P., T. Nikula & P. Kalaja (toim.) 2007. Kieli oppimisessa – Language in Learning. AFinLAn vuosikirja 2007. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja no. 65. Jyväskylä. s. 115–136.

▼▼▼▼

KÄRSII, EI KÄRSI – PARISUHDE JA KAKSIKIELISYYS

Pirkko Muikku-Werner
Joensuun yliopisto

It has been argued that problems of communication constitute a central source of marital unhappiness. What difficulties arise if one of the partners relinquishes his or her use of the native language? Many researchers have noted the close links between language and identity. Does one's identity change significantly if a person uses L1 only to a limited degree? This article deals with key issues related to bilingual partnership. Why does the couple decide to use the language in question in their communication? How does the use of L2 influence identity? Are there any changes in language usage when speaking L2 instead of L1? Was the decision to raise children in a bilingual setting an easy one? Some answers to these questions are given based on data gathered by means of a questionnaire.

Keywords: identity, bilingualism, intermarriage

1 MONIKIELINEN SUHDE JA IDENTITEETTI

Kaksikielisyyttä on tutkittu paljon. Esimerkiksi kaksikielisten lasten on todettu menestyvän keskimääräisesti vähintään yhtä hyvin koulussa kuin yksikielistenkin, eikä nykyisen anglosaksisen tutkimuksen mukaan kaksikielisyys ole muutenkaan haitallista (Baker & Prys Jones 1998: 43; samantapaisia tuloksia Suomessa mm. Hassinen 2002 ja 2005: 133). Vähemmän on tietoa siitä,

mitä tapahtuu, kun parisuhteessa toinen – tai molemmat – joutuu puhumaan voittopuolisesti muuta kuin äidinkieltään. Kieltään voi vaihtaa niin nainen kuin mieskin, jos kumppani ei osaa toisen kieltä riittävästi. Suomessa asuttaessa valittu kieli voi olla jokin muu kuin suomi tai suomi, jolloin esimerkiksi maailmalla paljon käytettävän kielen puhuja saattaa luopua osittain kielestään. Koska ihmiset rakentavat suhdettaan pitkälti kommunikaation varassa, on tärkeää tietää, onko kaksikielisyys parin kannalta etu vai haitta.

Yksi kiinnostava lähtökohta on arvioida kaksikielisyyden vaikutusta minäkuvan muotoutumiseen, sillä kieli yhdistetään kiinteästi ihmisen käsitykseen itsestään. Identiteetti konstruoidaan kielellisesti; se rakentuu nimeämisen kautta, kategorioina: kuka kyseinen ihminen on? Identiteettiä rakentavat monet seikat (kansalaisuus, asuinpaikka, sukupuoli, koulutus, ammatti, ikä jne.). Jokaisella on monta identiteettiä, jotka yleensä yhdistyvät ongelmitta. Identiteettiä voi vaihtaa, jopa sukupuolta. Tällaiset drastiset muutokset ovat harvinaisia, mutta uusien identiteettien yhdistely ei ole niinkään erikoista ja ainutlaatuista. (Piller 2002: 11.) Jopa opetellessamme uutta kieltä sisäistämme jossain määrin uusia lingvistisiä ja kulttuurisia käytänteitä. Sosiologisen käsityksen mukaan identiteetti muodostuukin minän ja yhteiskunnan välisessä vuorovaikutuksessa, joten subjektin sisäinen ydin ei ole autonominen vaan muokkautuu dialogissa kulttuuristen maailmojen kanssa. Modernissa yhteiskunnassa yksilö samaistuu useaan ryhmään. Näin ollen subjekti ei ole yhtenäinen vaan koostuu useista identiteeteistä. (Hall 1999: 20–22.) Monikieliselle minuudelle ei siten pitäisi olla esteitä, eikä kaksikielisyyden olettaisi haittaavan parisuhdetta.

Onko kansainvälinen avioliitto siis pelkästään myönteinen asia? Piller (2002) on teoksessaan *Bilingual couples talk* käsitellyt Saksassa asuvien kaksikielisten pariskuntien kielellistä tilaa. Hänen tuloksensa osoittavat, että osa Saksaan muuttaneista muunkielisistä puolisoista on turhautuneita ja he katsovat jäävänsä ulkopuolisiksi tai tulevansa torjutuiksi. Khatib-Chahidi, Hill ja Paton (1998) ovat puolestaan todenneet, että aviopuolison oman

kulttuurinsa ulkopuolelta valinnut tuntee itsensä usein vähämerkityksiseksi omassa kulttuurissaan. Suomalais-venäläisiä ja suomalais-virolaisia avioliittoja on tutkittu syrjintä- ja leimautumiskokemusten näkökulmasta. Reuterin ja Kyntäjän (2006) kyselyjen mukaan ulkopuolisten epäilyt hyötyavioliitoista rasittavat parisuhdetta, ja erityisesti maahanmuuttajanaiset kärsivät siitä, että heidät määritellään heidän etniseen ryhmäänsä liitettyjen stereotypioiden mukaisesti. Kansainvälisessä parisuhteessa oletetaan törmättävän tavallista useammin vaikeuksiin; leikkisästi on todettu sen kuitenkin olevan parempi kuin kokonaan ilman suhdetta (Piller 2002: 186–187). Oletusten testaamiseksi on siis tarpeen selvittää, millaisia ovat monikulttuuristen perheiden omakohtaiset kokemukset Suomessa.

Artikkelini on osa laajempaa tutkimusta, jossa on tarkoitus perehtyä muun muassa kansainvälisten av(i)oliittojen kielivalintaan sekä Suomessa että ulkomailla. Tällöin suomi on joko enemmistö- tai vähemmistökielen asemassa. Tämän artikkelin tavoitteena on hankkia tietoa ensinnäkin siitä, mitä kaksikielisyys merkitsee parisuhteessa nimenomaan Suomessa, ja toiseksi siitä, millaisia kysymyksiä pareille on ylipäänsä syytä esittää ja miten. Siten tehdyn kyselyn avulla hankittu tieto on hyödynnettävissä tutkimuksen jatkosuunnittelussa. Kyselyllä on ennen kaikkea välinearvo, mutta myös tulokset ovat kiinnostavia. Artikkelissani etsin vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1) Miten ja miksi pari päätyy käyttämään keskinäisessä vuorovaikutuksessaan juuri kyseistä kieltä? Onko valinnan tekeminen ollut helppoa?
2) Mitä äidinkieli merkitsee identiteetin kannalta? Miten kiinteästi minäkuva liittyy äidinkieleen – tai L2:een?
3) Kun puhutaan vierasta kieltä, muuttuuko tapa käyttää kieltä, lisääntyykö esimerkiksi kohteliaisuuden määrä? Vaikuttaako L2 myös äidinkielisiin puhunnoksiin?
4) Jos perheessä on lapsia, pyritäänkö kaksikielisyyteen vai ei? Toteutuuko kaksikielisyys ongelmitta?
5) Mitä etuja tai haittoja perheen kaksikielisyydestä on ollut?

Tavoitteenani on siis luonnehtia kyselyjen (kyselytutkimuksen kriittisistä arvioista ks. esim. Kalaja 1999) avulla hankkimani aineiston pohjalta yksityisten kielikontaktien laatua, ehtoja ja edellytyksiä. Haastattelututkimuksen edut ovat toki olleet tiedossani, mutta kysely toimii lähtökohtana, jonka pohjalta arvioin esittämieni kysymysten relevanttiutta ja punnitsen muita metodisia vaihtoehtoja jatkotutkimuksen kannalta. Tähän artikkeliin on otettu mukaan neljälle parille suunnatun kyselyn tuloksia. Kyselyt on tehty loka–marraskuussa 2006. Useimmat vastaukset on toimitettu minulle sähköpostitse, joten välitöntä vuorovaikutusta informantin ja tutkijan välillä ei ole ollut. Joihinkin vastauksiin olen pyytänyt jälkikäteen tarkennuksia, mutta haastattelua ei ole johdonmukaisesti käytetty rinnakkaismetodina (lähestymistapojen yhdistämisen eduista ks. Iskanius 2006: 188). Tässä artikkelissa ei pureuduta informanttien kielitaitoon, vaikka heiltä lomakkeessa tiedusteltiinkin L2:n oppimiseen ja hallintaan liittyviä seikkoja; vain maahanmuuton aikaisen tilanteen laadusta on lyhyt mainin-ta luvussa 3. Sinänsä kiinnostavaan asiaan on tarkoitus paneutua jatkossa. Kaikki osaavat kyselyntekovaiheessa toistensa kieltä vähintäänkin niin hyvin, että selviävät arjen vuorovaikutuksesta. Tähän artikkeliin valittujen perheiden jäsenistä vähintäänkin toinen on tekemisissä vieraiden kielten kanssa joko tutkimuksen tai opetuksen kautta. Heitä voidaan pitää poikkeusryhmänä. Heidän valintansa oli kuitenkin tietoista, koska arvelin heidän vastaustensa auttavan kehittelemään osuvia kysymyksiä myöhempää haastattelua varten.

On selvä, että kyseessä on paitsi kaksikielisyys myös kaksikulttuurisuus: kielelliset käytänteet eivät elä tyhjiössä. Kielenvalintakaan ei ole pelkästään lingvistinen päätös, sillä kielen avulla rakennetaan suhteen emotiivista puolta, kiintymystä tai välimatkaa. Parisuhteessa voi aiheuttaa pettymyksen, mikäli puoliso epäonnistuu L2:n opettelussa. Lisäksi on mahdollista ulottaa käsitys L2:n epämieluisuudesta partnerin muihinkin ominaisuuksiin. (Piller 2002: 1.)

Fitzpatrick (1990: 433) on sitä mieltä, että viestintäongelmat ovat avioliiton onnettomuuden keskeisin syy Amerikassa. Heteroseksuaalisessa suhteessa läheiseen vuorovaikutukseen joutuvat eri sukupuolten edustajat, tilanne, johon jo sinänsä saattaa sisältyä ristiriidan siemen. Naisten ja miesten erilaisten kommunikaatiotapojen aiheuttamien hankaluuksien tunnustamisesta kertovat Tannenin (esim. 1990) ja Grayn (esim. 1995) kirjojen suosio. Kansainväliseen avioliittoon liittyvät vielä lisämausteina jommankumman tai molempien äidinkielen käyttämättömyys tai vajaakäyttöisyys ja vieraan kielen taidon riittämättömyyden aiheuttama turhauma.

Yhteisön yksikielisyys on useimmiten edelleen normi, ja puolison kielitaidon puutteellisuus voi hankaloittaa vuorovaikutusta valtaväestön kanssa. Toisaalta suhteiden määrittely "seka-" tai "kahden samankaltaisen välisiksi" avioliitoiksi saattaa kuitenkin turhaan rakentaa kuilua eri ryhmien välille. Käytännössä kahdella eri kulttuurista lähteneellä ihmisellä on mahdollisesti enemmän yhteistä kuin yhden valtion rajojen sisällä kahdesta alakulttuurista lähteneellä, joten "seka"-sanan hyödyntäminen ei ole perusteltua (Johnson & Warren 1994: 7). Silti yksilötason kielikontaktien tutkimus on tarpeen monestakin syystä. Monikieliset ja -kulttuuriset suhteet yleistyvät – myös Suomessa – muun muassa maahanmuuton, lisääntyneen liikkuvuuden ja kansainvälisen turismin vuoksi. Parien kaksikielisyyttä käsittelevän tutkimuksen tuloksista on toivottavasti hyötyä suhteen rakentamisessa. Lisäksi tarvitaan tietoa siitä, miten aikuiset sopeutuvat uuteen kieleen, joka ehkä on opittu vasta puberteetti-iässä tai sen jälkeen. Lapsena on sosiaalistuttu yhteen kieliyhteisöön, josta luovutaan aikuisena. Miten tämä vaikuttaa aikuisen minäkuvaan? (Piller 2002: 5–6.)

Kaksikielisiä pareja on tutkittu vähän nimenomaan lingvistisestä näkökulmasta. Drydenin (1999: 7) mukaan syyt tutkimuksen vähäisyyteen ylipäänsä ovat moninaisia. Yleisesti aiheisiin, joihin kytkeytyy joitain emotiivisia kokemuksia, on suhtauduttu vähättelevästi. Yksi ulottuvuus liittyy metodologiaan: avioliittoa ei

voi tutkia eksperimentaalisesti, joten aineiston keruu on hankalaa. Toisaalta paripuheella ei ole akateemista prestiisiä, minkä vuoksi se on jätetty feministisen tutkimuksen aiheeksi. Aiemmin on käsitelty lähinnä naisen näkökulmaa, vaimon asemaa Ranskassa, Kanadassa jne. (Varro 1984; Heller & Lévy 1992; Walters 1996.) Miesnäkökulma on puuttunut miltei kokonaan. Lisäksi perhettä tutkittaessa on keskitytty lapsen kehitykseen ja oppimiseen: perheen interaktio on tarkoittanut äiti–lapsi -vuorovaikutusta. Aiempi psykologinen tutkimus on puolestaan kohdistanut päähuomion yksilöön tai yksilöiden käyttäytymiseen ryhmässä, ei suhteisiin. Uudeksi perspektiiviksi onkin otettava kielen tarkastelu suhteeseen kuuluvana, relationaalisena ilmiönä.

Monikielistä liittoa on pidetty uhkana, koska sen katsottu johtavan siihen, että vähemmistökielen puhuja vaihtaa äidinkielensä enemmistökieleen. Allardt (1977: 23–24, 35) pitää kaksikielisiä avioliitoja suomenruotsalaisten suomalaistumisen tärkeimpänä syynä. Piller (2002: 20, 28) huomauttaa kuitenkin, etteivät suhteen monikielisyys ja kielenvaihto ole suorassa kausaalisuhteessa toisiinsa. Esimerkiksi eräs unkarilaisnainen vaihtoi kielensä saksaksi saadakseen "sivistyneen" saksalaisen puolison. Tunisialaiset puolestaan eivät halua, että heidän muualta tulleet vaimonsa oppivat puhumaan Tunisian arabiaa. Nämä "palkintovaimot'" menettävät symboliarvoaan, mikäli integroituvat liian hyvin. (Walters 1996: 543.) Näin ollen konkreettisen tai symbolisen edun tavoittelu voi johtaa kielenvaihtoon tai estää sen; suoraa yhteyttä suhteen monikielisyyteen sillä ei välttämättä ole. Seuraavassa on tarkoitus kuvata, millainen on pitkään Suomessa eläneen suhde äidinkieleensä, suomalaisen suhde puolisonsa kieleen ja mikä on monikielisyyden merkitys perheessä.

3 INFORMANTTIEN KIELIVALINNAT

Tässä luvussa esiteltävät informantit (kahdeksan henkilöä) vastasivat kaiken kaikkiaan 33 kysymykseen, jotka koskivat muun

muassa L2:n oppimista ja taitoa, eri kielten käyttöyhteyksiä, asennoitumista L2:een, kielen ja identiteetin suhdetta, perheen kaksikielisyyden laatua sekä kaksikielisyyden ja -kulttuurisuuden vaikutusta ihmissuhteisiin. Analysoitavina ovat kuitenkin vain ne vastaukset, jotka ovat relevantteja luvussa 1 esitettyjen tutkimusongelmien kannalta.

Ulkomailta muuttaneet neljä puolisoa, kolmessa tapauksessa mies, ovat asuneet Suomessa vähintään kymmenen vuotta. Kun he tulivat maahamme, heidän suomentaitonsa oli heikko: jotkut eivät osanneet suomea lainkaan; jotkut olivat käyneet lyhyehkön kurssin. Taulukosta yksi on nähtävissä tietoa informanttien kielivalinnoista ja heidän lastensa kaksikielisyydestä. Näitä seikkoja käsitellään tarkemmin luvussa 4.

TAULUKKO 1. Taustatietoa informanteista.

Taustaa	Pari 1		Pari 2		Pari 3		Pari 4	
	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂
L1	suomi	engl.	suomi	engl.	venäjä	suomi	suomi	saksa
Parikieli	englanti		englanti		venäjä / suomi		suomi	
L2-maassa asuttu aika	n. 1 v	33 v	n. 1 v	35 v	14 v	2 v	1 v	23 v
Lasten lukumäärä	kaksi		kaksi		kaksi		yksi	
Lasten kaksikielisyys	toteutunut		toteutunut		toteutunut vain osittain		ei toteutunut*	
L2-taito	*engl.* hyvin hyvä	*suomi* melko hyvä	*engl.* erittäin hyvä	*suomi* ei kovin hyvä	*suomi* hyvä	*venäjä* erittäin hyvä	*saksa* melko hyvä	*suomi* hyvin hyvä

* Lapsi vaimon edellisestä avioliitosta; jo kymmenvuotias suhteen alkaessa.

Yamamoto (1995: 68) on luokittanut parien erityyppiset kielivalinnat neljään ryhmään: 1) kumpikin puoliso käyttää äidinkieltään, 2) molemmat puolisot käyttävät pelkästään tai pääasiallisesti samaa kieltä, joka on jommankumman äidinkieli, 3) ainakin toinen (mahdollisesti molemmat) puolisoista voivat käyttää molempia kieliä ja 4) yhteisenä kielenä käytetään kolmatta kieltä, joka ei ole

kummankaan äidinkieli. Aineiston pareista kolmas edustaa ryhmää 1, ensimmäinen pari ryhmää 3, parit kaksi ja neljä lähinnä ryhmää 2 (osittain myös ryhmää 3); yksikään pari ei edusta neljättä ryhmää.

Siguanin (1980: 283) mukaan kielivalintaan vaikuttavat asuinpaikka, kyseisten kielten prestiisi ja mahdollinen solidaarisuuden tunne vähemmän arvostettua ja vähemmän käytettyä kieltä kohtaan. Mikäli kaikki muut seikat ovat samanvertaisia, oletetaan miehen kielen tulevan valituksi. Valintaa helpottaa se, mikäli jompikumpi puoliso ei hallitse toisen kieltä.

4 KYSELYN TULOKSIA

4.1 KIELENVALINNAN PERUSTEET JA PÄÄTÖKSEN YKSIMIELISYYS

Itse asiassa kielivalinnasta voidaan puhua vain, jos molemmat ylipäänsä osaavat kumpaakin kieltä. Kysymyksiin *Miksi valitsitte kielen X ensisijaiseksi käyttökieleksenne*? *Oliko päätös yksimielinen*? saatiinkin hyvin samansuuntaisia vastauksia puolison alkutilanteisen yksikielisyyden vuoksi. Useimmiten pakon edessä valitaan se kieli, jota kumpikin osaa (esim. 1–3); tällöin päätöstä – toisin kuin esimerkissä 4 – ei tarvitse kyseenalaistaa:

(1) Pakkotilanne L2, kun toinen ei osannut suomea yhtään. N[1]
(2) It was, to begin with, our only possible means of communication. There was never a ”decision” about this. M
(3) L2 molempien työkieli. Kyllä. N
(4) Not unanimous – she simply decided that our communication would be in English, given her far greater competence in English than mine was in Finnish. Thus are unbreakable habits formed! M

1 Lyhenne N tarkoittaa naista, M miestä.

Kielenvalintaa voi ohjata paitsi se, miten hyvin puolisot osaavat toistensa kieltä, myös se, millaisia ovat tulevaisuuden työhönsijoittumis- ja muut näkymät (esim. 5 ja 6). Vieraan kielen opettajalle on tärkeää parantaa taitojaan puolison kielessä (muu kuin suomi), mutta toisaalta toisen olisi jo kotoutumisen kannalta hyvä oppia enemmistön kieli. Joskus kielitaidon tarve konkretisoituu perhesuhteiden tai työtehtävien myötä (esim. 7):

(5) Kotona puhumme puolison kanssa kumpikin omaa kieltämme. Päätös oli yksimielinen. N
(6) Aluksi puhuimme puolisoni kieltä, mutta päätimme, että alan puhua äidinkieltäni puolisolleni, vaikka hän ymmärsi sitä heikosti, koska hänelle oli Suomessa asuvana tärkeämpää oppia suomi kuin minun petrata L2-taitoani. M
(7) Lapsi aiemmasta avioliitosta ei osannut saksaa. Mieheni joutui varsin nopeasti luennoimaan suomeksi. N

Pareilla 1 ja 2 ei ole mitään varsinaista syytä käyttää enemmistökieltä, koska he tulevat toimeen erittäin hyvin englanniksi. Englanninkielisten on ollut helppoa säilyttää äidinkielensä jo senkin vuoksi, että se on heidän työkielensä. Akateemisessa ympäristössä arjenkaan vuorovaikutus englanniksi ei tuota ongelmia. Lisäksi englantia tai englanniksi opettavat suomenkieliset vaimot hyötyvät siitä, että käyttävät L2:ta miestensä kanssa.

Totutusta tavasta kommunikoida ei helposti luovuta, vaikka puolison kielitaito myöhemmin paranisikin. Vaikeuttaako vaihtamista toiseen kieleen se, että aiemmin käytetty kieli sidostuu parisuhteessa omaksuttuun identiteettiin? Alussa valittu kieli on jo rakentanut parin meisyyttä, sen avulla he kytkeytyvät toisiinsa. Kuitenkin pari 4 vaihtaa lähes kokonaan kielensä siinä vaiheessa enemmistökieleksi, kun puolison kielitaito riittää. Myös pari 3 on käynyt läpi useampia vaihtoehtoja. Osittain näiden parien ratkaisujen taustalla vaikuttaa maahan muuttaneen puolison äidinkieli: saksan- ja venäjäntaitoisia ei ole kovin paljon, joten tilanne on toinen kuin englantia puhuvilla. Nopeasti omaksuttu suomen kielen taito mahdollistaa vuorovaikutuksen ystävien ja puolison sukulaisten kanssa sekä valmiuden työelämän haasteisiin. Näin

ratkaisuja näyttävät sanelevan muut kuin esimerkiksi tunnesyyt, sillä toisella kielellä läheisimmän ihmissuhteen hoitaminen olisi luontevampaa. Myös Iskaniuksen (2006: 177) tutkimuksen venäjänkieliset opiskelijat liittivät suomen kielen taitoon ensisijaisesti hyötynäkökulman.

4.2 IDENTITEETIN YHDISTYMINEN KIELEEN

Aikuinen identifioituu omaehtoisesti ja mieluusti tiettyihin ryhmiin. Samaa kieltä puhuvista tulee helposti läheinen viiteyhteisö, koska äidinkieli on yksi ihmisen maailmassa olemisen keskeinen väline; L1:llä on ajateltu olevan vahva symbolinen merkitys identiteetin muotoutumiselle (Iskanius 2006: 187). Modernille elämäntavalle on kuitenkin luonteenomaista perinteisten arvo- ja yhteisösidosten löystyminen. (Kaikkonen 2004: 66–67, 91.) Jotkut postmodernin ajan kirjailijat (Derrida 1978; Foucault 1977) ovat sitä mieltä, että on jopa vaarallista käyttää ajassamme käsitettä vakaa ja kiinteä identiteetti, koska se kuuluu menneisyyteen. Hallin (1999: 70–71) mielestä uudet hybridi-identiteetit syrjäyttävät osittain kansalliset identiteetit.

Erityisesti maahanmuuttajataustaisella voi olettaa olevan hybridi-identiteetti, jossa vaikuttavat sekä hänen menneisyytensä että uusi todellisuus mutta myös hän itse monikielistä identiteettiään rakentaessaan. Monikulttuurisen identiteetin edellytykset ovat kiinteästi sidoksissa toisaalta ihmisen liikkuvuuteen ja toisaalta potentiaalisesti tarjoutuvaan valinnanvapauteen. Vähemmistöjen ja maahanmuuttajataustaisten identiteettiin vaikuttaa ainakin osittain valtakulttuurinen identiteetti, joten ensimmäinen maahanmuuttajasukupolvi elää jossain määrin identiteettiristiriidassa. (Kaikkonen 2004: 92–95.)

Lomakkeen *Kuinka vahvasti yhdistät identiteettisi kieleesi / kieliisi*? -kysymys presupponoi identiteetin ja kielen yhteyden, mutta informantit eivät olleet johdateltavissa: identiteetti rakentuu myös muin perustein. Aineistoni maahanmuuttajataustaisista englantia äidinkielenään puhuvat ovat muita edullisemmassa ase-

massa: he voivat puhua äidinkieltään lähes kaikissa tilanteissa, joten ristiriitaa ei helposti synny. Silti se, mikä on äidinkieli, ei näy vaikuttavan siihen, miten vahvasti kieli sidostuu identiteettiin:

(8) Vaikea kysymys, sillä en ole koskaan (aikuisiällä) kokenut kansallista identiteettiä kovinkaan voimakkaana. M.
(9) Äidinkieli hyvin vahva, mutta perheen luonteeseen kuuluu kaksikielisyys. N
(10) I don't. M
(11) Äidinkielen ammattilaisena olen erittäin kiintynyt suomen kieleen, mutta en ehkä pidä kansallista identiteettiä ensimmäisenä sidosryhmänäni. N

Identiteetin vaihdos kulkee kielenvaihdon jäljessä (Paavola 1987: 264). Yksi infromanteista on edennyt ns. kielenvaihdossaan niin pitkälle, että identifioituu partnerinsa äidinkieleen (esim. 12). Vaikka toisaalta myönnettäisiinkin vahvat kytkökset äidinkieleen, identifioituminen voi olla useammansuuntaista (esim. 13). Kieli toimii kuitenkin niiden ryhmien tunnusmerkkeinä, joihin mieluiten haluaa kuulua (esim. 14):

(12) Varsin vahvasti L2:een. N
(13) Very much so. Even (however passively) with Finnish. (And of course with German as well as English). M
(14) I think people usually define their prevailing identity through the place(s) they've come from. Although I'doften like it to be different I just have to accept the fact that I'm German – I just don't have the same kind of history, child and family memories, childhood and school experiences as my Finnish friends. And this, I think, will make me forever a foreigner in some ways. But it is not mainly a question of language, I'd say. – At conferences abroad, I always instinctively approach areas where I hear Finnish spoken (and avoid areas from which German sounds emanate :_)) M

Vastaajien kokema identiteetin ja kielen välinen yhteys ei välttämättä ole vahva. Etäämpää tai ei-eurooppalaisesta taustasta tulevilla on ehkä suurempi tarve säilyttää alkuperäinen identiteettinsä, kiinnittyä johonkin tuttuun. Iskanius (2006: 176–182) on todennut

venäläisten opiskelijoiden identifioituvan vahvasti äidinkieleensä, mitä saattaa vahvistaa joidenkin nurja suhtautuminen venäläisyyteen. Neutraalin asennoitumisenhan on havaittu edistävän esimerkiksi suomenruotsalaisten suomalaistumista (Paavola 1987; 259). Saamaani tulokseen voi vaikuttaa se, että informantit edustavat erityisryhmää, koulutettua, hyvässä asemassa olevaa keskiluokkaa. Vaikka yhteistä kansallista identiteettiä ei jaetakaan, monia muita yhteisiä piirteitä on: ikä, sosiaalinen luokka, koulutus jne. Eurooppalaisuuden, globalisaation tai postmodernin juurettomuuden ideologiat heijastuvat ehkä selvimmin juuri korkeasti koulutettujen maailmaan. Parien potentiaalinen erilaisuus ja sen mahdollisesti aiheuttamat ongelmat eivät kirjaudu yhteenkään vastaukseen.

4.3 KIELENKÄYTTÖ JA L2

Uuden kielen ja kulttuurin kohtaaminen ei ole yksinkertaista. Jos johonkin ryhmään halutaan kuulua, on kyettävä paitsi analysoimaan tuon ryhmän käyttäytymismalleja myös muuntamaan omaan käyttäytymistään (Le Page & Tabouret-Keller 1985: 182). Voisi siis olettaa, että maahanmuuttajataustaisten suomen kielen – tai äidinkielen – käyttöön jättäisivät jälkensä pitkän maassamme oleskelun aikana mahdollisesti tehdyt havainnot paikallisesta kommunikaatiosta. Informanteilta asiaa tiedusteltiin seuraavasti: *Oletko huomannut kielellisessä käytöksessäsi mitään muutoksia, jotka johtuisivat uuden kotimaasi / puolisosi kotimaan kulttuurista tai L2:sta?* Osa heistä ei uskonut sillä olevan mitään merkitystä (esim. 15). Esille nostettiin se seikka, että suomen huonon hallinnan vuoksi ei toisaalta pystytä varioimaan kielenkäyttöä (esim. 16), toisaalta kommunikointitavan negatiiviset arviot johtuvat pelkästään puuttuvasta sujuvuudesta kohdekielellä (esim. 17):

(15) En ole ainakaan itse huomannut. M
(16) No. I would have to be really fluent for that to happen. M
(17) I'm probably far more hesitant and uncommunicative in a Finnish_speaking context. That's not a "change" in my personality – it's rather a misreading of my "native" personality... M

Yllättävää on se, että nimenomaan suomalaiset tunnistivat L2-puheessaan vieraan mallin. Tilanne saattaa mennä jopa niin pitkälle, että poikkeavat käytänteet siirtyvät myös äidinkieleen (esim. 20):

(18) Yritän olla kohteliaampi ja myönteisempi kuin suomeksi. N
(19) Kyllä. Erilaiset kohteliaisuusnormit vaikuttavat jossain määrin L1:ssäkin. N
(20) Esim. jatkuvan kielellisen "back-channel responsen" antaminen L1:ssä. N

Kiinnostavaa on, että vastaukset ovat selvästi sukupuolittuneet. Suomalaiset naiset yrittivät ottaa huomioon kohdekulttuurin tuottamat erot kielenkäytössään. Useimmiten mukauttaminen liittyy pragmaattisiin ilmiöihin, kuten kohteliaisuuteen. Voidaan tietysti olettaa, että mikäli maahanmuuttajataustaisista useampi olisi nainen, vastausten laatu voisi olla toisenlainen. Tietysti yhtenä vaihtoehtoisena selityksenä on myös se, etteivät maahanmuuttajataustaiset pidä kohdekielen kielennystapoja tavoittelemisen arvoisina malleina.

4.4 LASTEN KAKSIKIELISYYS

Varhemmin lasten kasvattamista kaksikielisyyteen pidettiin arveluttavana. Pelättiin, että heistä tulee puolikielisiä. 1900-luvun loppupuoliskolla tutkimus osoitti vakuuttavasti, ettei uhka ole todellinen. Kaksikielisyys ei välttämättä kuitenkaan ole tasa-arvoista: vähemmistöjen (espanjalaisilla englanti L2:na) ja dominanttien ryhmien (yhdysvaltalaisilla espanja L2:na) kaksikielisyyteen suhtaudutaan eri tavoin; jälkimmäistä vaihtoehtoa pidetään edellistä "parempana" (Cashman 1999: 148). Suomessa eriarvoisuus voi näkyä toisin, sillä eri vähemmistöjen huonoon suomentaitoon suhtaudutaan eri tavoin.

Informanttien suhtautumista lastensa kaksikielisyyteen jäljitettiin seuraavien kysymysten avulla:

> Ovatko / onko lapsenne kaksikielisiä / -kielinen? Onko kaksikielisyys aiheuttanut heille ongelmia? Oliko päätös lasten kaksikielisyydestä helppo tehdä? Keskustelitteko asiasta? Millaisia puoltavia ja vastustavia perusteluja käytitte? Oletteko tyytyväinen päätökseen?

Lingvisteinä tämän aineiston informantit ovat tavallista paremmin perillä kaksikielisyyden vaarattomuudesta. Kaikki ovat yksimielisesti päättäneet kasvattaa yhteiset lapsensa kaksikielisiksi, ja tavoite on usein saavutettu. Kaksikielisyyden mahdollisuuden laiminlyönti voi jopa harmittaa (esim. 23):

(21) Ovat kaksikielisiä. Ei ilmeisesti pahemmin. N
(22) Yes. Not to my knowledge. M
(23) Olen jälkikäteen tyytymätön siihen, ettemme Saksassa yhdessä vietetyn 4 kk:n (tytär paikallisessa koulussa) jälkeen siirtyneet osittain (= mies) käyttämään saksaa. N

Helpoimmin kaksikielisyys toteutuu englanniksi, mitä tukee helposti muualtakin kuin kotoa saatavilla oleva input. Kaksikieliseksi kasvaminen ei ole takuuvarmaa huolimatta yksi vanhempi, yksi kieli -periaatteen noudattamisesta (esim. 24). Kiinnostavaa on se, että perheen isä ei huomaa lapsen kaksikielisyydestä aiheutuvia ongelmia (esim. 25). Tämä selittynee osittain sillä, ettei hänen oma suomen taitonsa riitä enemmistökielen tuotosten heikkouksien huomaamiseen:

(24) Kyllä. Nuoremman puheen kehitys hidasta ja aluksi kaksikielisyys aiheutti lainaamista sekä L1:stä että L2:sta. N
(25) Yes. No. M

Informantit suhtautuvat kaksikielisyyteen positiivisesti. Mikäli lapsista ei tule odotetulla tavalla kaksikielisiä, se on tietyssä määrin pettymys (esim. 24). Aiemmat tutkimukset (Boyd 1998: 48) ovat osoittaneet, että yhdysvaltalaisen avioituessa suomalai-

sen kanssa lasten englanti on sujuvampaa, jos nimenomaan äiti on englanninpuhuja. Tosin aineistoni suomenkielisten äitien kielitaito on hyvä.

Ylipäänsä lapsesta tulee todennäköisemmin kaksikielinen vähemmistökielellä, mikäli vähemmistökielen puhuja on äiti (Piller 2002: 29). Vähemmistökielen edustajana ei edes nainen pysty kuitenkaan viemään läpi kaksikielisyyttä, jos yhteisön asennoituminen kieleen ei ole neutraalia: lapset saattavat kieltäytyä käyttämästä vähemmistökieltä (esim. 26 ja 27). Venäjän kieleen suhtautumisen kielteisyys on liitettävissä asenteisiin, joihin on mahdollisesti törmätty koulussa (Iskanius 2006: 165):

(26) Hyvin heikosti. Lapset eivät halua puhua venäjää. N
(27) Eivät valitettavasti, vaikka osaavat puolisoni kieltä jonkin verran. Myönnän, että syy on omassa laiskuudessamme. M

Kiinnostavaa on, ettei vastauksissa korosteta investointia kaksikielisyyteen eikä nähdä sitä taloudellisena etuna. Ehkä tämä osittain johtuu siitä, että toinen kieli on suomi, jonka sijoitusarvoa on vaikea punnita. Toisaalta olisi odotuksenmukaista, että englannin merkitys toisena hallituista kielistä suhteutettaisiin nimenomaan sen globaaliseen käyttöarvoon. Silti kaksikielisyyttä pidetään tärkeänä, ja eräs äideistä suree, etteivät lastenlapset enää ole kaksikielisiä.

4.5 KAKSIKIELISYYDEN EDUT JA HAITAT

Informanteille esitettiin useita kysymyksiä, joiden tarkoituksena oli selvittää, miten monikielisyys ja -kulttuurisuus vaikutti arjen vuorovaikutukseen ja ihmissuhteisiin:

Luuletko, että ”vähemmistökansalaisuutesi” / puolisosi kansalaisuus vaikuttaa siihen, miten ihmiset suhtautuvat sinuun? Onko perheen ystäväpiiri muuttunut ulkomaalaisen puolisosi vuoksi? Rajoittaako käyttämäsi ”vieras” kieli sukulais- tai muita suhteita? Miten olet selvinnyt tilanteesta?

Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajataustaisiin ei ole keskimäärin kovin kielteistä. Asenteet ovat Jaakkolan (1999: 23 ja 2005: 126–128) mukaan laman jälkeen muuttuneet myönteisemmiksi; tosin kansallisuudella on suuri merkitys suhtautumiseen. Informanteista muutama oli törmännyt varsinkin alussa ongelmiin:

(28) Jotkut ystävät ja jotkut sukulaiset ennakkoluuloisia ensin. N
(29) People come up with certain kinds of jokes, for instance. Or may make unfamiliar people unsure what to think of me or whether and how they might have to communicate in a special way with me. – Seems to happen only very infrequently. M

Asenteet eivät kuitenkaan ole maahanmuuttajataustaisen ensisijainen huolenaihe. Useimmat vaikeudet liittyvät siihen, ettei kielitaito riitä kaikkiin tehtäviin. Sen heikkous redusoi persoonallisuutta, kun maahanmuuttajataustainen huomaa selviävänsä vain melko yksinkertaisista kielenkäyttötilanteista. Pelkkien väittämien esittäminen rajoittaa vuorovaikutusta, ja kannanotot haluttaisiin pystyä perustelemaan (esim. 30). Erityisen vaikeaa on kirjallinen ilmaisu (esim. 31 ja 32); tosin virastokieli ei helposti aukene suomalaisellekaan (ks. esim. Kankaanpää 2006: 28–30). Vaikka muodollisessa luokkaopetuksessa saatetaan harjoitella lääkärissäkäyntiä ja oireiden kuvailua, ei epäformaalisen oppimisen kautta kielitaitonsa saavuttaneella ole välttämättä valmiuksia samaan (esim. 32):

(30) Not in everyday situations. I am not able to operate at a high level of abstraction, e.g. argumentation. M
(31) Joidenkin virallisten papereiden laatiminen on vaikeaa. N
(32) Tax papers must be quite a laugh for the verokarhut! – – Describing symptoms to a doctor whose command of English may be weak, for example – although I do tend to use Finnish in such a situation. M

Toisen kielen puutteellisesta hallinnasta seuraa haittoja, joista pahimmat liittyvät yhteisöllisyyteen. Periaatteessa maahanmuuttajataustaisen syrjäytymistä edistää juuri ihmissuhteiden vähäisyys.

Tämän tutkimuksen informanttien englannintaitoinen elinympäristö on käytännössä mahdollistanut vuorovaikutuksen ainakin joidenkin suomalaisten kanssa. Kaikissa konteksteissa ei englannin osaaminen ole kuitenkaan itsestäänselvyys, jolloin joko asianomainen on ulkopuolinen tai puolison tulkkauksen varassa (esim. 33). Mikäli asianomainen ei mielestään osaa puolison äidinkieltä riittävästi, hän saattaa rajoittaa niitä kontakteja, joissa käytettäisiin hänelle vierasta kieltä (esim. 34):

(33) Sen puute aiheuttaa ongelmia esim. supistamalla sosiaalista kanssakäymistä ei-L2:ta osaavien sukulaisten & tuttavien kanssa. – – Aikaisemmin rajoitti enemmän, mutta nyt mieheni ymmärtää, mitä hänelle sanotaan ja voi reagoida L1 puheeseen itsekin. Tosin usein hän ei viitsi edes kuunnella suomenkielisiä osuuksia (jos puhetta on paljon päällekkäin ja ymmärtäminen vaikeutuu) ja 'switches off'. Eli aiemmin toimin epätoivoisena tulkkina keskustelun osapuolten välillä. Nykyisin puhumme ehkä enemmän englantia keskenämme vieraisilla ollessa, enkä välitä osallistua kielipuolikeskusteluihin enkä tulkata. N

(34) Eniten ehkä mieheni saksalaisten ystävien suuntaan; en ole kovin innostunut tapaamaan heitä. Tosin asuvatkin kaukana. N

Vaikka kaksikielisyyden ei nähdä suoranaisesti haittaavan parisuhdetta, yllättävän niukasti tulee esille siitä koituvia myönteisiä puolia (esim. 35 ja 36):

(35) Lapset pystyvät kommunikoimaan kummankin sukulaisten kanssa. N

(36) On tärkeää, että tuntee äidinkielensä ja oman kulttuurinsa lisäksi hyvin myös toisen kielen ja kulttuurin. Etenkin uskon, että tästä on hyötyä lasten maailmankuvan kehitykselle. M

Kaksikielisyys on tärkeää nimenomaan sosiaalisten suhteiden ylläpidossa. Erityisesti sukulaiset halutaan sisällyttää laajempaan perheyhteyteen. Walters (1996: 534) on tehnyt samansuuntaisia havaintoja: naispuoliselle Tunisiaan muuttajalle on hyödyllistä pystyä kommunikoimaan anoppinsa kanssa. Tämä kykenee integroimaan hänet paikalliseen yhteisöön. Kaksikielisyys on tietyllä

tavalla väline monikulttuurisuuteen, joten instrumentaalisuus ei aina hahmotu pelkästään taloudellisista intresseistä vaan myös henkisemmistä arvoista käsin.

5 LOPUKSI

Kyselyyn vastanneiden kielivalintoja on pitkälti säädellyt pakko, sillä puoliso ei ole suhteen alkaessa osannut suomea. Kahdessa tapauksessa vähemmistökielen käytöstä on osittain tai kokonaan luovuttu myöhemmin. Ratkaisuun on vaikuttanut puolison äidinkieli: perhesuhteiden ja työasioiden vuoksi enemmistökielen käyttöä on pidetty järkevimpänä. Englannin asema lingua francana mahdollistaa akateemisessa kontekstissa sen, että suomen kieli jää enemmistökielen asemastaan huolimatta perheessä toissijaiseksi. Varioimalla maahanmuuttajien kielellistä taustaa on mahdollista nähdä, miten eri äidinkielet vaikuttavat perheen valintoihin.

Informantit eivät juuri rakentaneet identiteettiään kielen varaan, mikä osittain johtunee heidän koulutuksellisesta taustastaan. Kielitieteilijöiden suhde kieliin on mitä todennäköisimmin moniarvoinen, ja useampien kielien hallinnan tuottama valinnanvapaus vaikuttanee siihen, ettei äidinkieli vahvimmin määrittele identiteettiä. Päätelmien teko näin pienen aineiston perusteella on kuitenkin arveluttavaa. Identiteetin ja kielen yhteyksistä on ylipäänsä hankittava haastattelun avulla lisätietoa, koska vastaukset olivat melko ylimalkaisia. Kysymys ei ehkä riittävästi haastanut informantteja pohtimaan asiaa, eivätkä heidän näkemyksensä ja kokemuksensa välity parin sanan vastauksista. On myös välttämätöntä taustoittaa perusteellisesti minäkäsityksen olemusta, sillä *identiteetti*-sanaa ei välttämättä ymmärretä samalla tavalla.

Mukautuminen kohdekulttuurin kielenkäyttömalleihin on tässä aineistossa selvästi sukupuolittunutta. Miespuoliset vastaajat eivät muuttaneet tapaansa puhua käyttäessään suomea; sen sijaan suomenkieliset naisvastaajat olivat kohteliaampia L2:ta käyttäessään. Tulosta arvioitaessa on kuitenkin muistettava informant-

tien määrä ja laatu. Maahanmuuttajat olivat yhtä lukuun ottamatta miehiä, mikä todennäköisesti selittää L1:n mukaisten käyttäytymismallien pysyvyyden.

Lasten kasvattamista kaksikielisiksi pidettiin itsestäänselvyytenä. Aina tulokset eivät olleet täysin odotuksenmukaisia: jompikumpi kieli saattoi aluksi jäädä heikommalle, tai lapset eivät kaksikielisyydestä innostuneet. Maahanmuuttajalle mutta myös puolisolle huono L2-taito aiheutti turhaumia, koska kieliammattilaisen on tavallistakin vaikeampi sopeutua tilanteeseen, jossa kaikki elämänalat eivät ole hallinnassa. Silti kaikista vastauksista ilmeni tyytyväisyys parisuhteen kaksikielisyyteen.

Jatkossa kaksikielisten parien määrää on kasvatettava. Myös vaihtoehtoisten kielien määrää on lisättävä. On selvitettävä, onko suhtautumisella puolison kansalaisuuteen merkitystä monikulttuurisessa liitossa. Onko kaksikielisyys eriarvoista? Aiemman syrjintätutkimuksen perusteella (Reuter & Kyntäjä 2006) voidaan olettaa, että vironpuhujiin suhtaudutaan eri tavoin kuin venäjänpuhujiin, millä on vaikutusta identiteetin muotoutumiseen. Vaikuttaako lasten vähemmistökielenhallintaan vähemmistön arvostus – tai sen puute? Mitä merkitsee ylipäänsä se, jos puolison äidinkieli on läheinen sukukieli? Mitä tapahtuu, jos suomalainen nainen tai mies ulkomailla? Nyt saatu tieto perustuu asetelmaan, jossa suomi on enemmistökieli. Säilyykö suomi muualla, ja säilyykö se paremmin, jos suomenpuhuja on nimenomaan nainen? Puolisoiden ikään ja koulutustasoon pitäisi saada enemmän variaatiota, samoin maassaoloaikaan. Nyt aineistona oli tietyllä tavalla eliittiryhmä: hyvin koulutetut, hyvätuloiset ihmiset.

Metodin valintaa on myös mietittävä. Jo ensimmäiset vastaukset kyselyihin paljastivat, että tarkennuksia varten tarvitaan myös haastatteluja. Piller (2002) keräsi aineistonsa perheensisäisin nauhoituksin: puolisot haastattelivat toisiaan. Sinänsä hyvä idea voi kuitenkin olla hankalasti toteutettavissa suomalaisessa kontekstissa: miehet ovat selvästi naisia haluttomampia ja lyhytsanaisempia jo kyselyihin vastatessaan. Saadaanko heidät suostuteltua nauhoituksiin? Jos taas aineistoa laajennetaan niin, että mukaan tulee ul-

komailla asuvia pareja, pelkkä kysely ja mahdollinen kontrollikysely olisi helpointa järjestää. Aineistonkeruun suunnittelu onkin seuraava haastava lähitavoite.

Koska kyseessä on ikään kuin laajennettu tapaustutkimus, ei yleistyksiin ole pyritty. Kysely paljastui jatkokehittelyn kannalta tarpeelliseksi. Selväksi kävi, millaiset kysymykset toimivat, mihin kaivataan täsmennystä, missä taas lisätaustointi on tarpeen. Joka tapauksessa tulokset kertovat siitä, että niin parisuhteen kaksikielisyyteen kuin päätökseen lasten kaksikielisyydestä ja sen toteutumiseen on syytä pureutua. Kansainvälisissä avioliitoissa on tehtävä päätöksiä, joilla on jossain tapauksessa merkitystä yksilön viihtyvyydelle, hänen kotoutumiselleen. Mahdollisten ongelmien selvittäminen voi jatkossa helpottaa yleistyvien monikielisten suhteiden arkea.

KIRJALLISUUS

Allardt, E. 1977. *Finland's Swedish speaking minority*. Research Reports No. 17. Helsinki: University of Helsinki.

Baker, C. & S. Prys Jones 1998. *Encyclopedia of bilingualism and bilingual education*. Clevedon: Multilingual Matters.

Boyd, S. 1998. North Americans in the Nordic region. Elite bilinguals. *International Journal of the Sociology of Language*, 133, 31–50.

Cashman, H. R. 1999. Language choice in U.S. Latina first person narrative: The effects of language standardization and subordination. *Discourse*, 21 (3), 132–150.

Derrida, J. 1978. *Writing and difference*. Chicago: University of Chicago Press.

Dryden, C. 1999. *Being married, doing gender*. *A critical analysis of gender relationships in marriage*. London: Routledge.

Fitzpatrick, M. A.1990. Models of marital interaction. Teoksessa H. Giles & P. W. Robinson (toim.) *Handbook of language and social psychology*. Chicester: John Wiley & Sons, 433–450.

Foucault, M. 1977. Nietzsche, genealogy. History. Teoksessa D. Bouchard (toim.) *Language, counter-memory, practice. Selected essays and interviews*. Ithaca/NY: Cornell University Press, 139–164.

Gray, J. 1995. *Miehet ovat Marsista, naiset Venuksesta*. *Paranna parisuhdettasi ja löydä partnerisi kanssa yhteinen kieli*. Suom. Pirjo Latvala. Helsinki: WSOY.

Hall, S. 1999. *Identiteetti*. Suom. ja toim. M. Lehtonen ja J. Herkman. Tampere: Vastapaino.
Helle, M. & L. Lévy 1992. Mixed marriages. Life on the linguistic frontier. *Multilingua*, 11 (1), 11–43.
Iskanius, S. 2006. *Venäjänkielisten maahanmuuttajaopiskelijoiden kieli-identiteetti*. Jyväskylä Studies in Humanities 51. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
Jaakkola, M.1999. *Maahanmuutto ja etniset asenteet*. Helsinki: Työministeriö.
Jaakkola, M. 2005. *Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003*. Helsinki: Työministeriö.
Johnson, W. & M. Warren 1994. Introduction. Teoksessa W. Johnson & M. Warren (toim.) *Inside the mixed marriage. Accounts of changing attitudes*, *patterns*, *and perceptions of cross-cultural and interracial marriages*. Lanham, MD: University Press of America, 1–13.
Hassinen, S. 2002. *Simultaaninen kaksikielisyys*. *Läheiset sukukielet viro ja suomi rinnakkain*. Acta Universitatis Ouluensis Humaniora B 43. Oulu: Oulun yliopisto.
Hassinen, S. 2005. *Lapsesta kasvaa kaksikielinen*. Helsinki: Finn Lectura.
Kaikkonen, P. 2004. *Vierauden keskellä. Vierauden, monikulttuurisuuden ja kulttuurienvälisen kasvatuksen aineksia*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitos.
Kalaja, P. 1999. Kieli ja asenteet. Teoksessa K. Sajavaara & A. Piirainen-Marsh (toim.) *Kielenoppimisen kysymyksiä*. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, 45–72.
Kankaanpää, S. 2006. *Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Khatib-Chahidi, J., R. Hill & R. Paton 1998. Chance, choice and circumstance. A study of women in cross-cultural marriages. Teoksessa R. Breger & R. Hill (toim.) *Cross-cultural marriage. Identity and choice*. New York: Berg, 49–66.
Le Page, R. B. & A. Tabouret-Keller 1985. *Acts of identity. Creole-based approaches to language and ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press.
Paavola, L. 1987. *Talar ni svenska vai puhunko suomea*? *Kaksikielisen helsinkiläisen kielellinen identiteetti ja valintatilanteet*. Opera Fennistica & Linguistica 1. Tampere: Tampereen yliopisto.
Piller, I. 2002. *Bilingual couples talk*. *The discursive construction of hybridity*. Amsterdam: John Benjamins.
Reuter, A. & E. Kyntäjä 2006. Kansainvälinen avioliitto ja stigma. Teoksessa T. Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 104–125.
Siguan, M. 1980. Changement de langue dans le couple et dans la famille. Teoksessa P. H. Nelde (toim.) *Sprachkontakt und Sprachkonflikt*. Wiesbaden: Franz Steiner, 283–285.

Tannen, D. 1990. *You just don't understand. Women and men in conversation*. New York: Ballantine Books.
Varro, G. 1984. *La femme transplantée. Une étude du marriage franco américain en France et le bilinguisme des enfants*. Lille: Presses Universitaires de Lille.
Walters, K. 1996. Gender, identity, and the political economy of language. Anglophone wives in Tunisia. *Language in Society*, 25 (4), 515–555.
Yamamoto, M. 1995. Bilingualism in international families. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 16 (1 & 2), 63–85.